

ד"ר ענת ישראל

'איפה אתם בסדר?' – המשפחה הישראלית בין התפרקות להתחדשות

דברי פתיחה לכנס השנתי של המדרשה באורנים, 12.3.09

איפה אתם בסדר???

בין פורים לפסח מהדהדת השאלה הזו בכל רחבי הארץ, מתגלגלת בהרים ובעמקים, במשרדים ובבתים, בטלפונים ובניידים, נשאלת שוב ושוב, כשאלת נימוס וכשאלת התעניינות, בתחושת הקלה ובדאגה עמוקה, בהתלהבות ובחרדה, במיאוס ובאהבה... אם יכולנו לספור כמה פעמים היא נשאלת יש להניח שהיינו מגיעים למיליונים רבים, אולי אפילו רבים יותר מכמות האסאמאסים לאח הגדול...

אז איפה אתם בסדר? אל תטעו, לא מדובר בשאלה, מדובר בצופן, בקוד שהפעלתו משחררת באחת את כל סבך הרגשות, המחויבויות, הציפיות והאכזבות שלנו ממשפחותינו. את הקשר הבלתי ניתן לניתוק, את כוחות ההתרחקות וההיפרדות, ואת הנדנדה המתמדת שאנו שרויים בתוכה בין שני הקצוות האלה.

ליל הסדר הוא אחד הלילות היחידים בשנה שבו רבים מאיתנו שבים ונקשרים בעבותות הזמן והזיכרון ל-DNA היהודי העתיק, ולמוסד המשפחה שהוא ללא ספק התא המולקולארי הבסיסי שלו. במשפחות רבות עדיין קם לתחייה בלילה הזה מוסד המשפחה המסורתית, הקדום והשורשי, היציב והפטריאכלי.

אצל אחרים, וביתר שאת בשאר ימות החול של השנה, התמונה המשפחתית הישראלית הולכת ומתגוננת, הולכת ומופרטת לסוגים ותת סוגים, גוונים ובני גוונים, וגם הולכת ומופרטת ליחידים רבים. קשה מאד להמשיך ולהתכחש לשבר העמוק שבו נתון כעת מוסד המשפחה. דומה שאחרי מאות שנות יציבות ומובנות-מאליה של המשפחה, שבה הייתה עמוד השדרה של החברה היהודית, ובעצם גם אופציה קיומית יחידה, מתערערת בלעדיותה, וכוחות רבים וחזקים, מקומיים ואוניברסאליים, מכרסמים ללא הרף ביציבותה, בלעדיותה וחיוניותה.

הסוציולוגים מציעים הסברים מגוונים למשבר המקומי והעולמי הזה, ובודאי יש כאן יותר מאמת אחת:

- ראשית, אין ספק שהעמדת היחיד, רצונותיו, צרכיו, וזכויותיו במרכז המחשבה המודרנית מחלישה את המשפחה, כי המשפחה מבוססת בעיקר על מחויבות, הקרבה, ויתור ופשרה, ולא על בחירה, זכויות, אינדיווידואליות, ומימוש עצמי.
  - גם השינויים המהירים בכל תחומי החיים, הטכנולוגיה, הניידות, אמצעי התקשורת, הכלכלה העולמית, כולם מקשים על היציבות המשפחתית, המצריכה שמירת קשרים ותבניות ארוכי טווח.
  - גם טיבן של מערכות היחסים הבין-אישיים השתנה והצורך באינטימיות ובחברות מעשיר את חיי המשפחה שלנו, אבל גם מציב לנו רף ציפיות גבוה מאד.
- ויש עוד מגוון סיבות שאולי חלקן יעלו כאן עוד הערב, אבל אני מבקשת להרחיב מעט על הזעזוע הכבד שסופג המבנה המשפחתי המסורתי מהמהפכה השקטה המתחוללת כאן ועכשיו, המהפכה במקומן של הנשים בחברה, בתרבות, וקודם כל - במשפחה.

המהפכה הנשית, הידועה בשמה המפחיד כל כך - 'הפמיניזם', מעצבת מחדש ומשנה בהדרגה את סדרי החיים המשפחתיים, את חלוקת התפקידים במשפחה, את המבנה הכלכלי שלה, וכן, יותר

ויותר גם את המבנה התרבותי והרוחני שלה. ככזאת, יש בה מימד מערער ומאיים, וזה בודאי חלק מהסיבות להתנגדות החזקה ולחששות הכבדים שהמהפכה הזאת עדיין מעוררת. זה גם ללא ספק חלק ממשבר המשפחה ומהצורך הדחוף לחקור אותו (את השבר) ולהגדיר אותה (את המשפחה) מחדש.

משהו מהקשר הזה בין מצב המשפחה ומעמד האישה משתקף בשלל התאריכים שהתקבצו בחודש הזה בשנים האחרונות: בראש חודש אדר ציינו פה פעם את 'יום האם', לזכרה של הנרייטה סאלד, שייסדה את ארגון הדסה ועליית הנוער והייתה רבת פעלים, ואגב מחמת הקריירה שלה לא הקימה משפחה ומעולם לא הייתה אם בעצמה. אחר כך הוחלט שלא ראוי להשמיט את האבות, והפכו אותו ל'יום המשפחה', שדי נעלם בשנים האחרונות, אבל בינתיים הולך ומתבסס בתודעה הישראלית תאריך לועזי שחל באותו זמן בערך – יום האישה הבינלאומי. כך הושמטה האם, האישה המשפחתית, וצצה במקומה האישה העומדת בפני עצמה, ללא קשר לתפקודה המשפחתי. לא די בזה, בשנים האחרונות מציינים בחוזותינו את 'י"ג באדר, תענית אסתר, כ'יום העגונה', כלומר יומן של אלו המבקשות להשתחרר ממסגרת משפחתית בעייתית, ונחסמות בכבלי המסורת והממסד הרבני. וכך, מציון פועלה של אם מסורה המקדישה את חייה לילדיה ומשפחתה, כפי שנהגנו בעבר, אנחנו מציינים היום באותה תקופת שנה בעיקר את האופציות ההפוכות...

אבל יש במשבר הנוכחי גם הזדמנות גדולה לשינוי עמוק ולתיקון גדול. הזדמנות ליצירה של מודל או מודלים חדשים של התא הבסיסי והאינטימי ביותר בחיינו. מודלים שיאפשרו לכל השותפים בהם, נשים וגברים, ילדים וילדות, סבים וסבתות, חיים מלאים, עשירים ומספקים יותר. מודלים של תאים משפחתיים שמתקיימים בהם סולידריות, אינטימיות, תמיכה, הדדיות, וצמיחה, בתוך מציאות שבה הערכים האלה הולכים ונחלשים, הולכים ונעשים נדירים. באופן פרדוכסאלי, הגורמים שמחוללים את המשבר במשפחה הם אותם גורמים שמצמיחים בתוכה גם פוטנציאל להתחדשות ולהתפתחות.

איך מסייעים לתהליך החברתי-תרבותי-רוחני הזה לעלות על דרך המלך? איך משמרים את מחויבותנו למורשת היהודית הקולקטיבית שלנו, ולמשפחותינו הפרטיות, במציאות של שינויים מהירים וסוחפים כל כך?

ההתחדשות היהודית בהקשר המודרני העכשווי היא נשמת אפה, חזונה ועיסוקה של המדרשה מזה שני עשורים בדיוק. המדרשה מבקשת להציע אלטרנטיבה יהודית רלוונטית, משמעותית ומעוררת השראה, לתאים המשפחתיים המגוונים הנוצרים היום, וגם ליחידים. התא המשפחתי הוא המעגל הפנימי והבסיסי, המצוי בתוך מעגלים רחבים יותר: המעגל הקהילתי והמעגל החברתי הכלל-ישראלי. האמירה של המדרשה וההצעה הרוחנית-תרבותית-חברתית שלה נוגעת לכל אחד משלושת המעגלים האלה.

ההיבט הנשי הייחודי של ההתחדשות היהודית המודרנית הוא נשמת אפו, חזונו ועיסוקו של 'ניגון נשים', הפועל במדרשה מזה כעשור. ניגון נשים הוא מרכז לשילובן של נשים דתיות וחילוניות בתרבות היהודית באמצעות לימוד, מפגש, שיח וטקס. המהלך ההולך ומתרחב שניגון שותף ומוביל אותו הוא מהלך של עיצוב והתנסות במקומה המתחדש של האישה בתרבות היהודית, מתוך ברור, לימוד והבנה של מקומה הבעייתי בעבר. המפעל שלנו ממלא אותנו שמחה והתלהבות, אבל גם חששות ותהיות. מסתבר שקל לנו לאתר את הנגעים, האפלויות, ההדרה וההשתקה. אבל המשימה החשובה והקשה יותר היא למצוא ולכונן אלטרנטיבות מספקות, מעמיקות ומשמעותיות. מתוך שפע השאלות והמתחים שעולים בניגון נשים בולטות מאד הסוגיות הקשורות במשפחה, והן שהביאונו להעמיד אותה במרכזו של הכנס השנתי של המדרשה השנה.

לעתים הקולות האלטרנטיביים מצויים במקומות בלתי צפויים, זרים לתרבות החילונית. למשל, בפירושו המרגש של הרבי שניאור זלמן מליאדי, האדמו"ר הזקן בעל התניא, מייסד חסידות חב"ד, שהציע חזון פמיניסטי ממש למשפחה, כבר בסוף המאה ה-18. האדמו"ר מתייחס לרגע היווצרותו של תא משפחתי – החתונה. תחת החופה מברכים הקרובים את הזוג הנישא בשבע ברכות, שהאחרונה שבהן נשענת על דברי הנביא ירמיהו ומבקשת: 'מהרה ה' אלוהינו יישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה'. השאלה שמתעוררת כאן היא מה פתאום קול כלה? ממתני אנחנו שומעים את קול הכלה בחופה? ומסביר הרב כך (בהשמטות):

וזה מהרה יישמע בהרי יהודה קול חתן וקול כלה, כי הנה עתה בזמן הגלות אין לכלה מצד עצמה בחינת דיבור בקול, וכמו שכתוב 'נאלמתי דומיה' (תהלים לט ג), כי [היא] בטלה עם כל כוחותיה... וזהו שהחתן אומר לכלה 'הרי את מקודשת לי', והכלה שותקת, ובשתיקתה זאת היא מקודשת. ולכאורה היה מן הראוי שתדבר בפיה בפירוש, שמסכימה בקידושין הללו... אך קולה לא יישמע, לא בתפילה, ולא בקבלת קידושין...

האדמו"ר הזקן קושר בין שתיקת הכלה תחת חופתה, לבין שתיקתו של הקול הנשי כולו, בתפילה, במשפחה, בתרבות, ובחברה בכלל, ורואה בשתיקת הקול הנשי מצב של 'גלות'. והוא ממהר להבהיר:

אבל לעתיד... [כש]תהיה בחינת משפיעה לבעלה, הרי יהיה לה אז בחינת קול בהתפשטות בפני עצמה, וזהו 'קול כלה', שיהיה לכלה קול, בחינת התגלות והתפשטות הדיבור בקול רם... וזהו פירוש 'מהרה יישמע' בלשון עתיד דווקא... (מתוך: תפילות מכל השנה, פרק 'ברכת אירוסין ונישואין')

דומה שהעתיד שחוזה האדמו"ר הזקן כבר כאן, וקולותיהן של כלות, כמו קולותיהן של הנשים בכלל, נשמעים יותר ויותר במשפחה, בקהילה, ובחברה כולה.